

NORMA A POSZCZEGÓLNY AKT ADMINISTRACYJNY

NORM AND A SINGULAR ADMINISTRATIVE ACT

Ks. prof. dr hab. Ginter Dzierżon

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Polska
e-mail: ginter.dzierzon@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-5116-959X>

Abstrakt

W związku z występującym we współczesnej doktrynie nieładem terminologicznym i sporem doktrynalnym w odniesieniu do charakteru poszczególnych aktów administracyjnych (kan. 35-95) Autor w opracowaniu tym podjął namysł nad kwestią współzależności zachodzącej pomiędzy normą kanoniczną a tą kategorią aktów. Zamierzony cel badawczy osadził on w szerszym kontekście rozważając syntetycznie z jednej strony zagadnienie normy kanonicznej, z drugiej zaś, system normatywny kanonicznego porządku prawnego. Wyraził pogląd, że w odniesieniu do poszczególnych aktów administracyjnych niewłaściwym jest posługiwanie się terminem „norma”, za stosowne natomiast uznał operowanie kategorią „akt” w sensie aktu prawnego. Tak przyjęte stanowisko osadził na następujących argumentach: po pierwsze, w przebiegu prac kodyfikacyjnych konsultatorzy nie operowali kategorią normy, ale kategorią poszczególnego aktu administracyjnego; po drugie, rozdział pierwszy tytułu czwartego Kodeksu zatytułowano „Normy wspólne” (*Normae communes*); w samym zaś tytule czwartym „De actibus administrativis singularibus” występuje termin „akt”; po trzecie, w systemie kanonicznym niektóre akty (dyspensy, przywileje) są wydawane przeciw lub obok prawa, będąc wyjątkami od normy generalnej.

Słowa kluczowe: norma, norma kanoniczna, poszczególny akt administracyjny, ustawa, norma administracyjna

Abstract

Due to the terminological confusion and doctrinal dispute in contemporary doctrine regarding the nature of individual administrative acts (Canons 35-95), in this study the Author reflected on the issue of interdependence between the canonical norm and this category of acts. He set the intended research goal in a broader context by synthetically considering, on the one hand, the issue

of canonical norms, and, on the other hand, the normative system of the canonical legal order. He expressed the view that in relation to individual administrative acts it is inappropriate to use the term “norm,” but he considered it appropriate to use the category of “acts” in the sense of a legal act. He based this position on the following arguments: firstly, during the codification work, consuls did not use the category of a norm, but the category of a singular administrative act; secondly, the first chapter of title four of the Code is entitled “Common norms” (*Normae communes*); in the fourth title itself “De actibus administrativis singularibus” the term “act” appears; thirdly, in the canonical system some acts (dispensations, privileges) are issued against or in addition to the law, being exceptions to the general norm.

Keywords: norm, canonical norm, singular administrative act, law, administrative norm

Wstęp

W obowiązującej kodyfikacji znalazła się nowa kategoria aktów, jaką są poszczególne akty administracyjne (kan. 35-95)¹. Wprowadzenie jej do obiegu sprokurowało pewne problemy interpretacyjne. Jeden z nich odnosi się do natury aktów administracyjnych. We współczesnej doktrynie bowiem występuje zamęt terminologiczny m.in. wiążący się stosowaniem w tym obszarze terminu „norma”. Zasygnalizowany stan w istotny sposób wpłynął na określenie celu eksploracji badawczej tego opracowania, który sprowadza się do udzielenia odpowiedzi na pytanie: jaki charakter mają poszczególne akty administracyjne, o których traktuje prawodawca w tytule czwartym Księgi pierwszej „Przepisy ogólne” KPK/83?

Namysł nad tą niełatwą tematyką byłby niemożliwy bez uwzględnienia szerszego kontekstu, który z jednej strony domaga się syntetycznego przedstawienia koncepcji normy kanonicznej, z drugiej zaś, w wywodzie nie można pominąć prezentacji systemu normatywnego kanonicznego porządku prawnego.

¹ *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski: *Kodeks Prawa Kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku*. Stan prawny na dzień 18 maja 2022 roku. Zaktualizowany przekład na język polski, Pallottinum, Poznań 2022 [dalej: KPK/83].

1. Norma kanoniczna

W doktrynie termin „norma” ma wiele znaczeń [D’Ors 1979, 816-21; Sobański 1991, 142; Sobański 2001, 69]. W naszych rozważaniach istotne stanie się jedno z nich, mianowicie, reguła zachowania będąca miarą ludzkich czynów [Hervada 2000, 320; Baura 2012b, 570]. W opinii Remigiusza Sobańskiego norma to reguła prawna zakodowana w przepisach prawa [Sobański 2001, 69]. Jak zauważył Javier Hervada, tym co ją tworzy jest jej relacja do prawa. Norma jest normą prawną, ponieważ pełni pewną funkcję w stosunku do prawa [Hervada 2000, 320]. Jej zadaniem jest określenie jakie jest prawo, a co się z tym wiąże, jakie ludzkie zachowanie (zachowania) jest właściwe. Funkcja deklaratywna normy znajduje wyraz w normie prawa naturalnego. W systemie kanonicznym z nią pozostaje w ścisłym związku pozytywna norma ludzka, której przyczyną sprawczą jest akt ludzki [Baura 2012a, 570].

Mówiąc o normie nie można abstrahować od jej wymiaru antropologicznego. Człowiek bowiem jest jej przedmiotem uwagi i protekcji, w tym sensie, że protegowane są nie tylko jego prawa i obowiązki, ale także podmiotowość w porządku prawnym. Prawdą jest, że norma sama w sobie nie istnieje, tak jak też nie istnieje człowiek sam w sobie [Lo Castro 1993, 165].

W opracowaniu tym kluczowy stanie się jeden aspekt normy wiążący się z charakterem jej treści, przejawiającej się w takich cechach jak: generalność oraz abstrakcyjność, które Pedro Lombardía uznał za charakterystykę naturalną normy kanonicznej [Lombardía 2004, 156]. Generalność wyraża się w tym, że norma dedykowana jest pewnej kategorii adresatów określonych ogólnie posiadających pewne, pożądane cechy rodzajowe; niejednokrotnie w jej treści wskazuje się też na warunki i okoliczności odnoszące się adresatów [Sobański 2001, 70]. *De facto* pod dyspozycję normy podpadają wszystkie przypadki mieszczące się w abstrakcyjnych sytuacjach w niej ujętych [Miras, Canosa, i Baura 2001, 79].

Rozważając kolejny jej atrybut jakim jest abstrakcyjność Sobański stwierdził: „Abstrakcyjność normy prawnej polega na tym, że regulowane zachowanie wskazuje się przez cechy rodzajowe, typowe zachodzące we wszystkich przypadkach. Opierając się na doświadczeniu konstruuje się pewne stany faktyczne, o których przewiduje się że mogą zaistnieć, abstrahując przy tym od konkretnych indywidualnych cech nieistotnych do zaistnienia przypadku” [Sobański 2001, 70-71]. Zasadnicza trudność w stanowieniu

prawa polega na tym, że ustawodawca musi uporać się z napięciem występującym pomiędzy abstrakcyjnością a szczegółowością.

2. System normatywny kanonicznego porządku prawnego

2.1. Ustawa

W systemie hierarchizacji aktów prawnych kanonicznego porządku prawnego pierwszoplanową rolę odgrywa ustawa. Według Sobańskiego, jest ona aktem normatywnym służącym wprowadzeniu w Kościele norm prawnych [tamże, 52]. Co do treści akt ten ma charakter generalny i abstrakcyjny. Jego generalność polega na tym, że jego dyspozycja nie odnosi się do podmiotu poszczególnego bądź przypadku szczególnego, lecz do podmiotów i przypadków w sensie ogólnym, podpadających pod jej dyspozycję. Innymi słowy, ustawa nie jest adresowana do poszczególnych osób fizycznych lub moralnych, ale do kategorii osób pojętych w sposób ogólny [Hervada 2000, 383]. Z kolei abstrakcyjność ustawy jest następstwem jej generalności. W tym wypadku chodzi o pryncypium legislacyjne służące realizacji generalności. Akt, o którym mowa nie odnosi się do pojedynczego przypadku. Stąd też w jego treści z reguły nie znajdujemy odniesień do sytuacji szczególnych, gdyż określa się w nim jedynie wymogi uniwersalne dotyczące wspólnoty [De Paolis, D'Auria 2008, 95].

Konkludując ten passus należy stwierdzić, iż generalność i abstrakcyjność ustawy przejawia się w tym, że nie reguluje się w niej szczegółowych hipotez (hipotezy), ale odnosi się one do jak największej liczby przypadków, na ile jest to tylko możliwe [De Paolis i D'Auria 2008, 96].

2.2. Normy administracyjne

Kolejną kategorią norm występujących w prawie kościelnym są normy administracyjne. Są one kategorią nową. Rozważając ten problem należy przypomnieć, że w tradycyjnej doktrynie identyfikowano normę z aktem władzy ustawodawczej [Labandeira 1994, 228; Hervada 2000, 304]. Co ciekawe, pierwotnie nie operowano pojęciem *norma*, ale *lex*. W kanonistyce termin „norma” zaczął dominować dopiero od połowy XIX w. [tamże]. Znalazło to m.in. wyraz w tytule pierwszej księgi Kodeksu

pio-benedyktyńskiego „Normae generales” (kan. 1-86)² [Baura 2012b, 572]. Zmiana opcji nastąpiła pod wpływem nauki *Vaticanum II*, w wyniku której miał miejsce proces decentralizacji władzy kościelnej. Trzeba wyjaśnić, iż wprowadzenie do systemu kategorii aktów administracyjnych, które nie byłyby ustawami, ale aktami władzy wykonawczej, proponowano już podczas prac kodyfikacyjnych³. Obecnie stan ten jest faktem, czego wyrazem, jak już wiadomo, jest tytuł czwarty księgi pierwszej KPK/83 „Poszczególne akty administracyjne” (*De actibus administrativis singularis*) (kan. 35-95).

W związku z obowiązującym stanem prawnym, istnieje zatem możliwość stanowienia norm administracyjnych o charakterze generalnym i abstrakcyjnym [Baura 2012a, 568]. Celnie zauważył Valesio De Paolis, że niełatwo jest odróżnić normy legislacyjne od norm administracyjnych, gdyż w większości przypadków są one dziełem autorytetów posiadających kompetencje w obu obszarach władzy: ustawodawczym i administracyjnym. Stąd też w ocenie waloru aktu za niewłaściwe należy uznać odniesienie do autora aktu, ponieważ w kanonicznym koncepcie władzy brak jest wyraźnego rozdziału tych obszarów. Według włoskiego kanonisty różnicę w zakresie waloru norm należy wywieść z kryterium wyrażonego w zasadzie: „te, które wynikają z decyzji władzy ustawodawczej oraz te, które są dziełem administracji” [De Paolis 2001, 125-26]. Wyjaśniając kwestię norm administracyjnych Eduardo Baura stwierdził, że chodzi o dyspozycje mające na celu egzekwowanie ustawy [Baura 2002, 64]. W myśl rozwiązań systemowych właściwa władza może wydać ogólne dekrety wykonawcze (kan. 31-33), instrukcje (kan. 34), statuty (kan. 94) oraz przepisy porządkowe (kan. 95). W tym wypadku jej decyzje są wydawane *infra legem*, gdyż nie mogą być one przeciwne zasadzie legalności [Baura 2012a, 568]⁴. Celem pierwszej grupy (ogólne dekrety wykonawcze, instrukcje) jest wprowadzenie norm związanych z aplikacją ustawy do pewnych uwarunkowań; druga grupa z kolei (statuty, przepisy porządkowe) niejednokrotnie może mieć charakter niezależny, gdy regulacji podlegają przestrzenie nieregulowane ustawami, w granicach i według zasad przewidzianych prawem [Tenże 2002, 65]. Dla-

² *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus* (27.05.1917), AAS 9 (1917), pars II, s. 1-593 [dalej: KPK/17].

³ Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Synthesis laboris* «*De normis generalibus*», „Communicationes” 3 (1971), s. 82; Taż, *Synthesis laboris* «*De normis generalibus*» 2, „Communicationes” 6 (1974), s. 53.

⁴ Szerzej na temat zasady legalności zob. Serra 2018.

tego też w doktrynie wyróżnia się normy administracyjne wykonawcze oraz normy administracyjne niezależne [Labandeira 1994, 247].

W związku z tym rodzi się pytanie o walor i charakterystykę tego typu aktów prawnych. Rozważając ten wątek należy podkreślić, iż są one wtórne w relacji do ustawy. Odnosząc się do ich waloru należy przede wszystkim zwrócić uwagę na ich zawartość oraz treść. Wśród norm ustawy mogą znaleźć się zapisy stwarzające możliwość stanowienia norm o charakterze wykonawczym, co w efekcie może znaleźć przełożenie w ogólnych dekretach wykonawczych [Dzierżon 2005, 191-92] oraz instrukcjach [Tenże 2017, 21]. Poza tym, nie wyklucza się wydania norm administracyjnych niezależnych, którymi mogą być niektóre rodzaje statutów [Tenże 2021, 75-76] oraz przepisów porządkowych [Labandeira 1994, 252-54; Dzierżon 2022, 90].

Stąd też zależności pomiędzy normami legislacyjnymi a normami administracyjnymi nie należy upatrywać z jednej strony w kategoriach niezależnych norm pryncypialnych, z drugiej zaś, w kategoriach zależnych norm pomocniczych, gdyż jak wykazano, istnieje też możliwość wprowadzenia norm niezależnych o hierarchicznie niższym walorze w stosunku do ustawy, do niej niekomplementarnych [De Paolis 2001, 126].

Dysponując takim kontekstem należałoby podjąć problem kluczowy tego opracowania sprowadzający się do pytania: czy poszczególne akty administracyjne są normą czy aktem prawnym?

3. Poszczególne akty administracyjne normą czy aktem prawnym?

3.1. Charakterystyka poszczególnego aktu administracyjnego

Pomimo wprowadzenia tytułu czwartego Księgi pierwszej KPK/83 „Poszczególne akty administracyjne” ustawodawca kierując się zasadą „w prawie tworzenie definicji jest niebezpieczne” nie wprowadził do obiegu definicji legalnej tej kategorii aktów [Amann 1997, 4]. Oznacza to tyle, że pozostawił jej wypracowanie doktrynie⁵. Józef Krukowski zdefiniował tę kategorię aktów następująco: „Akt administracyjny to akt ustanowiony przez kompetentny organ władzy wykonawczej, odznaczający się konkretnością, mający oparcie w akcie prawodawczym, bezpośrednio skierowany do osiągnięcia dobra publicznego Kościoła” [Krukowski 1984, 118]. Inni

⁵ Szerzej na ten temat zob. Miziński 2011, 109-42.

kanoniści z kolei określili poszczególny akt administracyjny jako jednostronny akt prawny wydany przez autorytet posiadający władzę wykonawczą adresowany do osoby fizycznej lub prawnej, skuteczny w odniesieniu do przypadku konkretnego i szczególnego [Barbero 2014, 69; Kukla 2012, 1120]. Wreszcie Francesco D'Ostilio podał definicję w sensie szerokim oraz ścisłym. W sensie ścisłym, w jego opinii, chodzi o jakikolwiek akt publicznej administracji wywołujący skutki prawne. W sensie ścisłym zaś, chodzi o pewną deklarację woli organu publicznej administracji w obszarze władzy administracyjnej dedykowaną osobom fizycznym lub prawnym danej wspólnoty, w przypadku konkretnym i szczególnym [D'Ostilio 1996, 295].

W doktrynie zwraca się uwagę, że normatywnego terminu „poszczególny” nie należy odnosić wyłącznie do określonej osoby fizycznej, gdyż zgodnie z rozwiązaniami systemowymi dyspensy można także udzielić osobom prawnym, którymi dla przykładu mogą być parafie. Poszczególne akty administracyjne mogą więc być dedykowane zarówno osobom fizycznym, jak i osobom prawnym. Ich cechą charakterystyczną jest konkretność wiążąca się ze skutecznością aktu odnoszącą się do danego przypadku bądź określonego przedziału czasowego. Poza tym, treść poszczególnych aktów administracyjnych jest bardziej uszczegółowiona w porównaniu do analizowanych wcześniej aktów o charakterze generalnym i abstrakcyjnym (ustawa, normy administracyjne). Trzeba dopowiedzieć, że konkretność i poszczególność nie są jednak synonimami. Poszczególność odnosi się do adresatów; konkretność natomiast – do przypadku [Miras, Canosa, i Baura 2001, 79].

Mając na uwadze dotychczas przeprowadzone wywody powinniśmy zapytać: jaka jest różnica pomiędzy normami administracyjnymi, a poszczególnymi aktami administracyjnymi? Próbę udzielenia odpowiedzi na to pytanie podjęli autorzy *Compendio de derecho administrativo canónico*, zauważając, że ujawnia się ona w dychotomiach typu: poszczególność–generalność oraz konkretność–abstrakcyjność. Tłumacząc tę kwestię wskazują, że w przeciwieństwie do poszczególnego aktu administracyjnego, norma administracyjna stanowiona jest dla całej wspólnoty, z drugiej zaś strony wprowadza się ją, jak już wskazano, w celu uregulowania sytuacji o charakterze abstrakcyjnym [tamże, 78].

W tym kontekście komentatorzy stawiają kluczowe dla tego opracowania pytanie: czy poszczególny akt administracyjny jest normą czy aktem prawnym? Opinie kanonistów w tej kwestii są podzielone.

3.2. Norma poszczególna

Wracając z jednej strony do definicji normy pojmowanej jako reguła ludzkich zachowań, z drugiej zaś, mając na uwadze cel tej publikacji, poszczególne akty administracyjne można traktować jako normy poszczególne, w tym sensie, że są one aplikacją ustawy lub dyspozycji zawartych w normach administracyjnych w poszczególnych przypadkach. Hervada określił ten akt jako normę lub regułę prawną wydaną przez władzę publiczną dla przypadku konkretnego, adresowaną do konkretnej osoby fizycznej bądź konkretnej wspólnoty [Hervada 2000, 393]⁶. Należy zauważyć, iż zgodnie z rozwiązaniami systemowymi taka hipoteza mogłaby zajść w przypadku dekretów poszczególnych (kan. 48) oraz poszczególnych nakazów (kan. 49). Twierdzenie to jednak, o czym za chwilę, nie wyczerpuje złożoności zagadnienia. Dlatego też we współczesnej doktrynie pojawiło się także pojęcie „prawo szczególne” (*ius singulare*).

3.3. Prawo szczególne (*ius singulare*)?

Obecnie w namyśle nad kategorią poszczególnych aktów administracyjnych niektórzy kanoniści operują również pojęciem *ius singulare* [Baura 2012b, 572]. Jednym ze znaczeń tego terminu to: „przepisy obowiązujące wyjątkowo” [Sondel 1997, 547]. Wydaje się, iż używanie tego pojęcia jest w pełni zasadne, z racji na fakt, że w przypadku dyspens (kan. 85) oraz przywilejów (kan. 76 § 1) ustawodawca zezwala na zachowania adresatów przeciw prawu lub obok niego. Wydanie tej kategorii reskryptów należy zatem postrzegać w kategoriach wyjątku od normy generalnej.

W związku z tym nurtem, skoro takie są rozwiązania systemowe, które w tym obszarze prawa administracyjnego są niejednorodne, to dalej należałoby pytać: czy poszczególny akt administracyjny jest normą czy też aktem prawnym?

⁶ „Por tal entendemos la norma o regla de derecho dada por el poder público con un supuesto de hecho singular (no general), esto es, la norma dirigida a una persona física concreta o a una comunidad menor (esto es, que no forma parte de la estructura pública y orgánica de la *societas perfecta*) también concreta”.

3.4. Poszczególny akt administracyjny aktem prawnym

Z przeprowadzonych analiz wynika, iż we współczesnej doktrynie w odniesieniu do kategorii poszczególnych aktów administracyjnych obok terminu „norma poszczególna” wprowadzono także termin „norma szczególna”. Wobec takiej niejednomysłności trzeba postawić pytanie: czy posługiwanie się taką terminologią jest właściwe, czy odpowiada myśli prawodawcy? Wydaje się, iż na pytanie to należałoby odpowiedzieć negatywnie. Za taką tezę przemawiają następujące argumenty: po pierwsze, badając przebieg prac kodyfikacyjnych należy spostrzec, że wówczas konsulatorzy nie operowali kategorią normy, ale kategorią poszczególnego aktu administracyjnego⁷; po drugie, rozdział pierwszy tytułu czwartego KPK/83 opatrzono tytułem „Normy wspólne” (*Normae communes*); w samym zaś tytule czwartym „De actibus administrativis singularibus” występuje termin „akt”. Według Javiera Otaduya, tym samym ustawodawca przeciwstawił generalność ustawy poszczególności aktu administracyjnego [Otaduy 2002, 67]. Stąd też należałoby opowiedzieć się za tezą, iż poszczególny akt administracyjny, jak chce ustawodawca, nie jest normą, ale aktem prawnym.

Zakończenie

Jak zasygnalizowano we „Wstępie” we współczesnej doktrynie w kwestii natury poszczególnych aktów administracyjnych występuje niejednoznaczność terminologiczna. Niektórzy komentatorzy używają terminu „norma poszczególna”; w doktrynalnym obiegu znalazło się też pojęcie „ius singulare”.

Z przeprowadzonych analiz wynika, iż operowanie słowem „norma” przepełnione jest normatywizmem; nie taka jest jednak wola prawodawcy. Na poparcie tej tezy pragnę przywołać opinię wyrażoną przez Janusza K. Bodzona, utrzymującego, że jest myślą ustawodawcy, aby w odniesieniu do poszczególnego aktu administracyjnego posługiwać się kategorią aktu, gdyż pojęcie „norma” zarezerwowano dla aktów, których treść charakteryzuje się generalnością oraz abstrakcyjnością. Poza tym, argumentując kano-nista ten zwrócił uwagę, że poszczególne akty administracyjne nie charakteryzuje innowacyjność, co ma miejsce w przypadku aktów o charakterze

⁷ Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Liber I – De normis generalibus – Sessio II, 13-17.11.1967, „Communicationes”* 17 (1985), s. 43-44.

generalnym [Bodzon 1997, 105]. Trzeba wyjaśnić, że mówiąc o akcie administracyjnym jako akcie mamy na myśli akt prawny [Dzierżon 2002, 25-60; Pawicki 2023]. W ten nurt organicznie wpisuje się pogląd grupy kanonistów, którzy określili poszczególny akt administracyjny jako jednostronny akt prawny władzy wykonawczej [Labandeira 1994, 297-306; Barbero 2014, 69; Kukła 2012, 1120]. Za tą opcją interpretacyjną przemawia kolejny argument, mianowicie, jak wykazano, niektóre akty (dyspensy, przywileje) są wydawane przeciw lub obok prawa, będąc tym samym wyjątkami od normy generalnej. Stąd też w takich hipotezach nieusprawiedliwionym byłoby operowanie terminem „norma”, ale zasadnym jest mówienie o dyspensie lub przywileju jako akcie.

Kończąc, stanowisko w kwestii czy poszczególny akt administracyjny jest normą czy aktem prawnym zależy od przyjętej opcji interpretacyjnej. Postrzeganie ich w kategorii norm wynika z podejścia normatywistycznego. Drugi z kolei kierunek znajduje umocowanie w generalnej teorii aktu prawnego. Należy zwrócić uwagę, iż w tej teorii uwydatnia się mechanizm powstania aktu, który wyraża się w tym, że wola podejmującego jest zgodna z konceptem prawodawcy [Dzierżon 2002, 28]. Z treści kan. 17 wynika, iż w interpretacji ustawy należy m.in. uwzględnić wolę prawodawcy. W opracowaniu tym wykazano, iż było wolą ustawodawcy, aby w odniesieniu do poszczególnych aktów administracyjnych posługiwać się kategorią aktu. Głównie z tego powodu należałoby opowiedzieć się za tą opcją.

PIŚMIENNICTWO

- Amann, Thomas A. 1997. *Der Verwaltungsakt für Einzelfälle. Eine Untersuchung aufgrund des Codex Iuris Canonici*. St. Ottilien: EOS Verlag.
- Barbero, Paola. 2014. *Diritto amministrativo canonico*. Lugano EUPRESS FTL.
- Baura, Eduardo. 2002. „L'attività normativa dell'amministrazione ecclesiastica.” *Folia Canonica* 5:59-94.
- Baura, Eduardo. 2012a. „Norma administrativa.” W *Diccionario general de derecho canónico*. T. 5, red. Javier Otaduy, Antonio Viana, i Javier Sedano, 567-70. Pamplona: Aranzadi.
- Baura, Eudardo. 2012b. „Norma canónica.” W *Diccionario general de Derecho canónico*. T. 5, red. Javier Otaduy, Antonio Viana, i Javier Sedano, 570-75. Pamplona: Aranzadi.
- Bodzon, Janusz K. 1997. *El procedimiento de formación y emisión del los actos administrativos singulares en el derecho canónico*. Pamplona: EUNSA.

- D'Ors, Alvaro. 1979. „Sobre la palabra «norma» en derecho canónico.” W *La norma en el derecho canonico. Actas del III Congreso Internacional de derecho canonico. Pamplona, 10-15 de octubre de 1976*, brak inf. o red., 816-21. Pamplona: Ediciones Universidad de Navarra.
- D'Ostilio, Francesco. 1996. *Il Diritto amministrativo nella Chiesa*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana.
- De Paolis, Valesio, i Andrea D'Auria. 2008. *Le norme generali di Diritto Canonico. Commento al Codice di Diritto Canonico*. Roma: Urbaniana University Press.
- De Paolis, Valesio. 2001. „Tipologia e gerarchia delle norme canoniche.” W *Fondazione del diritto. Tipologia e interpretazione canonica*. red. Gruppo Italiano Docenti di Diritto Canonico, 123-51. Milano: Glossa.
- Dzierżon, Ginter. 2002. *Niezdolność do zawarcia małżeństwa jako kategoria kanoniczna*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.
- Dzierżon, Ginter. 2005. „Ogólne dekrety wykonawcze w kanonicznym porządku prawnym.” *Forum Iuridicum* 4:189-99.
- Dzierżon, Ginter. 2017. „Instrukcje w kanonicznym porządku prawnym (kan. 34 § 1 – 3 KPK).” *Acta Universitatis Lodzianis, Folia Iuridica* 80:19-27.
- Dzierżon, Ginter. 2021. „Czy w kan. 94 §§ 1-3 KPK ujęto kanoniczną integralną koncepcję statutów?” *Roczniki Nauk Prawych* 31, nr 4:71-80. <http://doi.org/10.18290/rnp21314-5>
- Dzierżon, Ginter. 2022. „Złożoność koncepcji przepisów porządkowych w kanonicznym porządku prawnym w świetle definicji zawartej w kan. 95 § 1 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku.” *Kościół i Prawo* 11(24), nr 1:83-93. <https://doi.org/10.18290/kip22111-5>
- Hervada, Javier. 2000. *Lecciones propedéuticas de filosofía de derecho*. Pamplona EUNSA.
- Krukowski, Józef. 1984. *Administracja w Kościele. Zarys kościelnego prawa administracyjnego*. Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Kukla, Andrzej. 2012. „The Concept of the Administrative Act.” W *Administracja w prawie kanonicznym*. T. 2, red. Józef Wroceński, i Marek Stokłosa, 1119-129. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.
- Labandeira, Eduardo. 1994. *Tratatto di diritto amministrativo canonico*. Milano: Giuffré Editore.
- Lo Castro, Gaetano. 1993. „L'uomo e la norma.” *Ius Ecclesiae* 5:159-94.
- Lombardía, Pedro. 2004. *Lecciones de derecho canónico*. Madrid: Tecnos.
- Miras, Jorge, Javier Canosa, i Eduardo Baura. 2001. *Compendio de derecho canónico*. Pamplona: EUNSA.

- Miziński, Artur. 2011. „Pojęcie kościelnego aktu administracyjnego.” W *Organizacja i funkcjonowanie administracji w Kościele*, red. Józef Krukowski, Wiesław Kraiński, i Mirosław Sitarz, 109-42. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Otaduy, Javier. 2002. „La ley canónica (el sentido de la ley canónica a la luz del Libro I del nuevo Código).” W *Fuentes, interpretación, personas. Estudios de derecho canónico*, red. Javier Otaduy, 53-75. Pamplona: Navarra Gráfica Ediciones.
- Pawicki, Łukasz. 2023. *Existencia, validez e eficacia del acto jurídico*. Pamplona: EUNSA.
- Serra, Beatrice. 2018. *Ad normam iuris. Paradigmi della legalità nel diritto canonico*. Torino: Gaipichelli Editore.
- Sobański, Remigiusz. 1991. *Teoria prawa kościelnego*. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Sobański, Remigiusz. 2001. *Nauki podstawowe prawa kanonicznego. Teoria prawa kanonicznego*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.
- Sondel, Janusz. 1997. *Słownik łacińsko-polski*. Kraków: Universitas.